

Bewegend

EU in Nederland
15 projecten plattelandsontwikkeling 2000 - 2006

platteland

Inhoud

Voorwoord	1
POP als vliegwiel, <i>inleiding</i>	2
Kerk voor multifunctioneel gebruik, <i>Groningen</i>	6
Ouderen uit isolement, <i>Friesland</i>	8
Herstel uniek cultuurlandschap, <i>Drenthe</i>	10
Herfterwetering kronkelt weer, <i>Overijssel</i>	12
Buiten spelen bij De Drie Biggetjes, <i>Overijssel</i>	14
Laanboomcentrum in schijnwerpers, <i>Gelderland</i>	16
Lopikerwaard in trek bij recreant, <i>Utrecht</i>	18
Vluchtstrook voor weidevogels, <i>Noord-Holland</i>	20
Hyacint maakt plaats voor duinbeek, <i>Zuid-Holland</i>	22
Slim gebruik van zonnewarmte, <i>Zuid-Holland</i>	24
Trekpaarden voor melk en vertier, <i>Zeeland</i>	26
Boeren zorgen voor goed slootwater, <i>Noord-Brabant</i>	28
Verslaafden aan de slag op boerderij, <i>Noord-Brabant</i>	30
Hop van eigen bodem, <i>Limburg</i>	32
Inspirerend netwerk van melkveehouders, <i>Nederland</i>	34

Voorwoord

In 2000 zijn we in Nederland van start gegaan met het Plattelandsontwikkelingsprogramma 2000 - 2006, ook wel POP genoemd. Mede dankzij de Europese financiële bijdragen zijn in het landelijk gebied de afgelopen zeven jaar veel bijzondere projecten gerealiseerd. Projecten die het Nederlandse platteland mooier, leefbaarder en vitaler hebben gemaakt.

Het einde van de eerste periode van het POP is in zicht en intussen staan we alweer met een half been in het nieuwe programma. Voordat we ons daar helemaal op gaan richten, wil ik u, mede namens het Comité van Toezicht POP Nederland, met gepaste trots vijftien succesvolle projecten uit de periode POP 1 presenteren.

Het viel niet mee een keuze te maken voor deze brochure. Niet alleen omdat POP veel mooie en goedlopende projecten heeft opgeleverd, maar meer nog omdat de

diversiteit enorm is. U zult dit in de brochure zeker tegenkomen. Het POP is een breed programma gericht op plattelandsontwikkeling; of het nu gaat om het stimuleren van duurzame landbouw en duurzaam waterbeheer, het verhogen van de kwaliteit van natuur en landschap of het bevorderen van diversificatie, recreatie en leefbaarheid.

Op meerdere vlakken is het POP goed uit de verf gekomen. Niet alleen is het buitengebied verrijkt met mooie projecten, ook de organisatie en uitvoering zijn succesvol gebleken. Bijzonder is dat Rijk en provincies gezamenlijk het programma hebben opgesteld en uitgevoerd; een samenwerking die in het verleden niet altijd vanzelfsprekend was.

In deze brochure staan echter de initiatiefnemers centraal. Met vijftien rijks- en provinciale projecten - uit iedere provincie minimaal één - waarop Nederland trots kan zijn. Deze uitgave geeft zicht op zowel

ondernemersgerichte als gebiedsgerichte projecten, die beide bepalend zijn voor het karakter van het plattelandsontwikkelingsprogramma.

We hopen dat u met het lezen van deze brochure geïnspireerd raakt door de bijzondere ideeën; het platteland bruist ervan!

Dr. Cees Veerman,
Voorzitter van het Comité van Toezicht POP Nederland

POP als vliegwiel

Er is in de periode 2000-2006 voor meer dan een miljard euro in het landelijke gebied geïnvesteerd. Circa 435 miljoen euro kwam vanuit de EU beschikbaar via het Plattelandsontwikkelingsprogramma Nederland (POP).

POP-subsidie werkte vaak als een vliegwiel. Een terugblik. En een blik vooruit.

Wie een ronde maakt langs projecten die mede zijn betaald vanuit het Plattelandsontwikkelingsprogramma Nederland (POP) kan er niet omheen. De resultaten van deze financiële impuls met Europese middelen zijn tastbaar aanwezig op het platteland. Nieuwe natuur, extra waterberging, meer wandelen en fietspaden; de voorbeelden staan verderop in deze brochure concreet beschreven.

De maatregelen die mede door POP zijn uitgevoerd, zijn eigenlijk niet

met elkaar te vergelijken. Wat is de relatie tussen de restauratie van een kerkje in het Groningse dorp Noordwijk en natuurontwikkeling op voormalige bollengrond in het Zuid-Hollandse Wassenaar? Wat heeft de bouw van een kantine op een Noord-Brabantse zorgboerderij te maken met de aanleg van een fietsvriendelijke klinkerweg in Drenthe?

Toch hebben deze projecten veel gemeen. Altijd zijn de investeringen gericht op nieuwe ontwikkelin-

gen in het landelijke gebied en altijd hebben meer partijen de handen ineengeslagen om 'hun' project tot een succes te maken. De reacties van de initiatiefnemers spreken boekdelen.

Versterking

POP is een Europees subsidieprogramma dat is gericht op versterking van de economische structuur van het Nederlandse platteland, het creëren van meer natuurwaarde en de verbetering van de leefbaarheid.

Het zijn de Europese regeringsleiders die in 1999 besluiten om in de periode 2000-2006 veel geld uit te trekken voor de versterking van het Europese platteland. Dat besluit staat bekend als Agenda 2000.

Ook Nederland krijgt uit deze pot een aanzienlijk bedrag, namelijk ruim 435 miljoen euro. Er is sprake van cofinanciering, partijen uit eigen land worden geacht mee te betalen. Dat gebeurt ruimhartig. Achteraf blijkt dat POP ertoe heeft

geleid dat de afgelopen jaren voor meer dan een miljard euro in het Nederlandse platteland is geïnvesteerd.

Samenwerking

Het POP is de afgelopen jaren uitgevoerd in samenwerking tussen het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, VROM en de provincies. Het Regiebureau POP was verantwoordelijk voor de coördinatie, het Comité van Toezicht voor de besluitvorming.

Bijna zestig procent van de Europese middelen is ingezet voor rijksbeleid. Het gaat hierbij om generieke en gebiedsgerichte regelingen, zoals de Subsidieregeling Gebiedsgericht Beleid. De rest van het geld – ruim veertig procent – is

gebruikt voor cofinanciering van provinciale plattelandsprogramma's. Met deze subsidies is een groot aantal projecten uitgevoerd, passend binnen de landelijke en provinciale doelen voor het landelijke gebied.

Top-10

POP Nederland heeft in de periode 2000 – 2006 totaal 435 miljoen euro beschikbaar gesteld voor plattelandsontwikkeling. De top-10 is (in miljoenen euro's):

1. Herverkaveling	99,3
2. Milieumaatregelen landbouw	75,6
3. Milieubehoud	74,0
4. Waterbeheer	69,6
5. Dorpsvernieuwing/erfgoed	28,5
6. Recreatie & toerisme	22,4
7. Investerings landbouw	9,6
8. Verbetering infrastructuur	9,4
9. Dienstverlening	9,1
10. Cursussen	7,7

Zoals gezegd, de variatie in de maatregelen die met behulp van POP-gelden zijn uitgevoerd, is enorm. Toch dragen zij allemaal bij aan een (of meer) van de zes doelen die Rijk en provincies in 2000 hebben vastgesteld. Het gaat om:

Ontwikkeling van een duurzame landbouw

De Nederlandse land- en tuinbouw staat voor een ingrijpend verandingsproces. Mondialisering leidt tot andere concurrentieverhoudingen

Duw in de rug

Hans Zwetsloot, hoofd Regiebureau POP: "Het subsidieprogramma POP werkt vaak als een vliegwiel. De financiële bijdrage uit Europa geeft de initiatiefnemers een duw in de rug. Daardoor kunnen projecten worden uitgevoerd, terwijl de ideeën anders op de plank waren blijven liggen."

en dat vraagt om aanpassingen op bedrijfsniveau. Om die reden is vanuit het POP bijvoorbeeld geïnvesteerd in de Melkvee Academie. Deze academie steunt boeren bij hun zoektocht door de opzet van een virtuele kennisbank en zogeheten melkveecafés.

Verhoging van de kwaliteit van natuur en landbouw

Om het platteland vitaal te houden, streeft de overheid naar een forse kwaliteitsverbetering van natuur en

landschap. Veel POP-geld is voor dit doel ingezet, bijvoorbeeld voor aankoop van landbouwgrond die vervolgens is ingericht als natuurgebied. Natuurbeheer door boeren heeft mede met behulp van POP-middelen een forse impuls gekregen.

Omschakeling naar duurzaam waterbeheer

Om wateroverlast te voorkomen, maar ook om verdroging tegen te gaan, is omschakeling nodig naar een waterbeheer dat aansluit bij

natuurlijke processen. Het zijn vooral de waterschappen die actief zijn ingesprongen op mogelijkheden die POP bood. Zo heeft het Waterschap Groot Salland in samenwerking met de gemeente Zwolle een project uitgevoerd, waarbij extra waterberging is gerealiseerd en tegelijkertijd paden zijn aangelegd voor wandelaars en fietsers.

Bevordering diversificatie economische dragers

De werkgelegenheid in de landbouw neemt af. Het platteland smeekt om nieuwe economische dragers. POP heeft voor dit doel flinke bedragen beschikbaar gesteld. Een mooi voorbeeld is de financiële bijdrage aan de inrichting van een aantal zorgboerderijen in Noord-Brabant. Zorgverlening is voor deze ondernemers een nieuwe economische tak, waardoor werkgelegenheid behouden blijft.

Bevordering recreatie en toerisme

Het platteland moet voldoen aan een groeiende vraag naar recreatie en toerisme. Versterking van deze sector is dan ook noodzakelijk. Middelen vanuit het POP hebben er bijvoorbeeld aan bijgedragen dat een recreatief routenetwerk is ontwikkeld in de Utrechtse Lopikerwaard.

Bevordering leefbaarheid

Door allerlei ontwikkelingen staat

de sociale kwaliteit in kleine kernen onder druk. Bevordering van leefbaarheid is daarom een van de zes kerndoelen van het POP. Een groot aantal maatschappelijke organisaties en overheden is hierop ingesprongen. Door financiering met Europese middelen zijn multifunctionele dorpshuizen gebouwd en kunnen bijvoorbeeld oudere bewoners uit het Friese Opsterland met de PlusBus naar hun huisarts.

Op het moment dat deze brochure wordt gepubliceerd (september 2006), zit de eerste periode van POP er bijna op. Duidelijk is dat de Europese Unie ook in de periode 2007 – 2013 veel geld zal steken in plattelandontwikkeling. De bedragen zijn vergelijkbaar met die in de afgelopen jaren. Over de hoofdlijnen van POP 2 is inmiddels overeenstemming bereikt. Brussel wil geld steken in programma's voor plattelandontwikkeling die zijn opgebouwd rond de

volgende 'prioriteiten':

- versterking concurrentiekracht land- en bosbouw,
- beheer van natuur en landschap,
- diversificatie plattelandseconomie,
- innovatieve vormen van beleidsvorming en -uitvoering (voorheen viel dit onder het Leader-programma).

In POP 2 zullen versterking van innovatie en ondernemerschap – in de eerste plaats in de primaire

agrarische sector, maar ook in de plattelandseconomie in brede zin – de centrale begrippen zijn. Niet alles gaat op de kop. De verwachting is dat veel projecten die in de afgelopen periode voor POP-subsidie in aanmerking kwamen, ook de komende jaren binnen het programma passen.

Toch gaat er wel een en ander veranderen. Een veel groter deel van het beschikbare budget wordt besteed via de provincies.

Bovendien wordt geprobeerd om de subsidieregeling voor de aanvragers minder ingewikkeld te maken. Er zal straks bijvoorbeeld worden gewerkt met centrale loketten. Gebruik van digitale technieken maakt de procedures transparanter. En hopelijk sneller.

Op een oude grafheuvel in Noordwijk, gemeente Marum, staat een mooi, klein kerkje. Het gebouw was vervallen. Na een rigoureuze restauratie fungeert de kerk nu als multicultureel centrum.

Kerk voor multifunctioneel gebruik

In het aardrijkskundige woordenboek van 1846 schrijft auteur Van der Aa enkele alinea's over het Groninger dorpje Noordwijk. "Het kleine, romaneske wouddorpje ligt stil en vreedzaam aan ene weinig bezochte zandweg."

In het midden van het dorp staat volgens de schrijver een "bevallig, nederig kerkje met een kleinen spitsen toren" met rondom een "Godsakker alwaar de afgestorvenen den eeuwigen morgen mogen verbeiden".

Koert Sportel: “De restauratie betekent een stimulans voor de leefbaarheid in ons dorp.”

Dit bevallige kerkje staat er nog steeds. En hoe!
Een trotse Koert Sportel leidt de bezoeker rond. Met enige tegenzin verhaalt hij eerst over de teloorgang van ‘zijn’ kerkgebouw in de loop van de twintigste eeuw. Het regenwater druipt langs de muren, de houten preekstoel rot weg en de klanken die uit het kerkorgel op de kerkangers neerdalen, zijn niet om aan te horen. Dat is allemaal verleden tijd. Door een grootscheepse restauratie in 2005 is de kerk in oude glorie hersteld.

Spits

Kerkhistorici spreken in lovende woorden over het gebouw dat ergens in de veertiende eeuw is gebouwd. De dikte van de muren en het formaat van de kloosterstenen verraden een eeuwenoude geschiedenis. De spitse toren is in 1710 gebouwd en heeft een klok die in 1712 in Amsterdam is gegoten. Het tinnen doopvont wordt gedateerd als 17e eeuws. De preekstoel is voorzien van prachtig houtsniewerk en is waar-

schijnlijk afkomstig uit 1600. Sportel is geen historicus. Hij woont in Noordwijk en is nauw betrokken geweest bij de restauratie. Hij roemt het magnifieke orgel en wijst op het opvallend grote aantal banken. Vooraan staat de zogeheten herenbank, waar in vroeger eeuwen de notabelen plaatsnamen. Hij wijst op het smeedijzeren hekwerk dat lang geleden tijdelijk door een veehouder was “geleend” om dienst te doen als scheidingswand in zijn koeienstal. Maar de kerkenraad kwam dat ter ore en eiste het hekwerk subiet terug. Sportel constateert achteraf dat de kerkenraad lang, eigenlijk te lang, heeft gewacht om in te grijpen. Uiteindelijk is besloten om de kerk te verkopen aan de Stichting Oude Groninger Kerken die vervolgens het initiatief nam tot de broodnodige restauratie. Sportel: “Deze stichting heeft kennis van zaken op het terrein van kerkhistorie, maar weet ook de weg in subsidieland. Daardoor zijn de benodigde gelden op tafel gekomen.”

Project

Restauratie en verbouw monumentaal kerkgebouw tot multifunctioneel cultureel centrum

Locatie

Noordwijk, gemeente Marum (Groningen)

Betrokken partijen

Stichting Oude Groninger Kerken, Staatsbosbeheer, Stichting Landschapsbeheer Groningen

Resultaat

Restauratie van kerk, kerkhof en lijkhuisje; aanleg wandelroute van 12 kilometer rond Noordwijk

Meer informatie

www.kerknoordwijk.nl

Sportel is voorzitter van de plaatselijk commissie van de eerdergenoemde stichting en was als zodanig medeverantwoordelijk voor de restauratie. Ook in financiële zin. “Via lokale acties hebben wij een deel van de kosten kunnen opbren-

gen. Dat is prima gelukt en dat tekent de betrokkenheid van de bevolking bij hun kerk.”

Bakstenen

Het gebouw is rigoureuus onder handen genomen, met respect voor

de geschiedenis. De fundering is verbeterd door middel van het ingraven van 25.000 bakstenen, het orgel is weer bespeelbaar en de buitenzijde van de kerk is geverfd in de vroegere kleur okergeel. Ook het kerkhof rondom en het lijkhuisje zijn hersteld. In dat kleine bakstenen huisje werden vroeger de armste dorpsbewoners opgebaard. Vanuit dit huisje begint een route van 12 kilometer – het zogenoemde leedaanzeggerspad – dat wandelaars rondleidt door het kleinschalige landschap rond Noordwijk. Deze route is totstandgekomen in samenwerking met Staatsbosbeheer en stichting Landschapsbeheer Groningen.

Op het kerkhof liggen onder andere Omgo Nieweg, Libbedina Nienhuis en Sjoerd Lap. Hun grafstenen zijn minutieus hersteld. Dat geldt ook voor het marmeren graf van Grietje Blauwijkel die in 1925 drie dagen naar haar huwelijk tijdens het melken door de bliksem werd getroffen.

Nog steeds worden in de kerk regelmatig erediensten gehouden. Na de restauratie fungeert het gebouw nu ook als multifunctioneel centrum. Jaarlijks trekken duizenden bezoekers naar het kerkje voor een orgelconcert, kunsttentoonstelling of voor een rondleiding. Sportel te meer dan tevreden met het resultaat. “De restauratie betekent een stimulans voor de leefbaarheid in Noordwijk.”

Ouderen uit isolement

Oudere bewoners uit de Friese plattelandsgemeente Opsterland kunnen tegenwoordig met de PlusBus naar hun huisarts. Of naar het winkelcentrum in Heerenveen.

Vrijwilligers maken een nieuwe vorm van collectief, vraagafhankelijk vervoer mogelijk.

Stel, je bent 75 jaar, woont in Tijnje – een klein dorp in Zuid-Oost-Friesland – en je echtgenoot komt in het ziekenhuis van Heerenveen terecht. Het is praktisch onmogelijk om daar met het openbaar vervoer te komen en de taxi is onbetaalbaar. De eerste keer kan een dochter tijd vrijmaken, de tweede dag wil de buurman wel rijden, maar volgende week? Of je woont in Ureterp, bent moeilijk ter been en moet naar de specialist in Drachten. Hier rijdt nog wel een

bus, maar deze stopt op de verkeerde tijden. En trouwens, hoe kom je met een rollator de bus in?

“Juist voor deze doelgroep is de stichting Sociaal Cultureel Vervoer opgericht,” zegt Henk Modderman. “Zonder onze bus komen ouderen in de gemeente Opsterland in een isolement terecht. Wij brengen ze naar het ziekenhuis of naar de biljartvereniging. Op de tijd die hen uitkomt, tegen een acceptabele prijs.”

Henk Modderman:
"Via onze bus houden ouderen
contact met de buitenwereld."

De overheid streeft ernaar dat ouderen langer in hun eigen huis blijven wonen. Een loffelijk streven, vindt Modderman. "Maar wie in een kleine kern op het platteland woont, komt vroeg of laat in

problemen. Zeker als je lichaam minder goed gaat functioneren. De thuiszorg is goed georganiseerd in dit land, maar het openbaar vervoer niet. Via onze bus kunnen ouderen contact houden met de

buitenwereld. Voor de leefbaarheid op het platteland is dat enorm belangrijk."

Collectief

Het is deze Henk Modderman die samen met enkele andere actieve inwoners van Opsterland in 2004 het initiatief neemt om te komen tot een vorm van collectief, vraagafhankelijk vervoer. Als vrijwilliger bij het Rode Kruis kent hij te veel voorbeelden van ouderen die bijna niet meer de deur uit komen. Op een bijeenkomst met vertegenwoordigers van allerlei maatschappelijke organisaties over het voorstel is de conclusie snel duidelijk. Het idee moet zo snel mogelijk worden uitgewerkt. Niet praten, maar doen!

Gemeente, Europese Unie en ook een aantal particuliere fondsen hebben geld op tafel gebracht. Met als gevolg dat het oranje personenbusje van de stichting Sociaal Cultureel Vervoer inmiddels een normale verschijning is op de smalle plattelandswegen in Opsterland.

De zogeheten PlusBus rijdt schijnbaar kriskras door de gemeente. Van Hemrik via Lippenhuizen naar Gorredijk en even later van Wijnjewoude via Ureterp naar Drachten. Elke dag andere ritten en steeds andere bestemmingen. Het lijkt een chaos, maar de vrijwillige coördinatoren weten precies op welk moment zij de chauffeurs, ook vrijwilligers trouwens, naar welk adres sturen. De klant belt, geeft zijn rit door en de coördinator organiseert en combineert. Deze laatste heeft maar een doel voor ogen: de klant op het juiste moment, tegen de laagste kosten op de gewenste bestemming brengen. En vice versa.

Tevreden

Naast het busje rijdt de stichting nu ook met een personenauto. Deze laatste is door de Rotary uit Drachten beschikbaar gesteld. De bestuursleden, coördinatoren (4) en chauffeurs (25) mogen tevreden zijn, zegt Modderman. De resultaten zijn boven verwachting. In

2005 hebben bus en personenauto bij elkaar 2.500 ritten gemaakt over een lengte van totaal 42.000 kilometer. Zo'n 250 bewoners maken regelmatig gebruik van de PlusBus.

Modderman vindt de sociale effecten van het vervoersproject eigenlijk belangrijker dan de kille cijfers. "Het gaat ons erom dat ouderen weer kunnen meedoen in de samenleving. En dat lukt. Wie familie wil bezoeken, naar de dokter moet of eens een keer boodschappen wil doen in Drachten belt ons en wij maken die wensen mogelijk. De drempel om bij ons in te stappen is blijkbaar laag genoeg."

Al in het eerste jaar is het bestuur onder leiding van Modderman met een voorzichtig experiment begonnen: een middagexcursie voor ouderen naar het Veenmuseum in Nij Beets. Modderman: "De opzet was om één keer te rijden, maar we hadden de bus tien woensdagen vol. Zulke uitjes gaan we in de toekomst vaker organiseren, liefst in samenwerking met verzorgingshuizen in de omgeving."

Volgens Modderman zal er in de toekomst steeds meer behoefte komen aan deze vorm van openbaar vervoer op het platteland. "De vergrijzing zet in hoog tempo door, terwijl aan de andere kant bezuinigingen worden doorgevoerd in het openbaar vervoer en in de voorzieningen voor gehandicapten. Met vrijwilligers kun je de grootste klappen opvangen. Dat blijkt nu wel."

Project

Vraagafhankelijk vervoer van ouderen en gehandicapten door vrijwilligers

Locatie

Gemeente Opsterland, Friesland

Betrokken partijen

Rode Kruis, De Zonnebloem, ouderenbond ANBO, kerken, gemeente Opsterland

Resultaat

Zo'n 250 bewoners maken regelmatig gebruik van de PlusBus; 2.500 ritten, 42.000 kilometer (cijfers 2005)

Meer informatie

Henk Modderman, Beetsterzwaag,
telefoon: 0512 – 382 101

De Huenderweg tussen de Drentse dorpen Doldersum en Wateren was voorheen een kaarsrechte asfaltweg. De weg bestaat nu uit klinkers en heeft enkele bochten. Reptielen kunnen veilig oversteken via faunapassages. En over de heidevelden loopt nu een herder met driehonderd schapen.

Herstel uniek cultuurlandschap

Is het niet vreemd dat de Europese Unie meebetaalt aan natuurontwikkeling in Drenthe? Over die vraag hoeft Albert Kerssies van Natuurmonumenten niet lang na te denken. “We bevinden ons hier in een van de meest karakteristieke cultuurlandschappen van West-Europa en dat herstellen we in oude glorie. De eeuwenlange wisselwerking tussen de bewoners van het esdorp Doldersum en de omliggende natuur is eindelijk weer in het landschap herkenbaar. Dit

gebied is uniek in zijn soort en het is daarom logisch dat Brussel de portemonnee trekt.”

Kaarsrecht

Kerssies rijdt naar een punt in het Nationaal Park Drents-Friese Wold waar in een oogopslag duidelijk wordt wat hier de afgelopen jaren allemaal is uitgevoerd aan kleine en grote maatregelen.

De kaarsrechte, geasfalteerde Huenderweg die het natuurgebied in tweeën kliefde, is veranderd in

een bochtige klinkerweg. Voormalige slenken zijn uitgegraven en fungeren in tijden van hevige regenval weer als natuurlijke afwatering. Ringslangen, adders en muizen die voorheen massaal werden platgereden op het asfalt, trekken nu onder houten bruggen door van het Doldersumse Veld naar het Wapserveld. Kerssies wijst naar een boerderij. De biologische melkveehouder die hier jarenlang zijn koeien melk, heeft zijn bedrijf verplaatst, waarna

in de voormalige koeienstal een onderkomen is gemaakt voor de driehonderd schapen die de aangrenzende heidevelden begrazen. En in een naastliggend gebouw is een kleinschalig informatiepunt voor passanten gerealiseerd. Daar wordt met behulp van foto's en kaarten uitgelegd wat er allemaal gebeurt en vooral waarom die acties nodig zijn.

Kerssies: "Hier zijn we nou echt integraal aan de slag gegaan. Natuurontwikkeling, cultuurhistorie, beheer, recreatie, verkeer, leefbaarheid; alles is hier aan de orde. In zo'n project heb je logischerwijs te maken met veel organisaties en overheden die ieder hun eigen belangen hebben. Complex, zeker, maar hier heeft dat juist positief gewerkt. Vooral omdat alle betrokken partijen steeds het gemeenschappelijke doel voor ogen hielden: herstel van dit waardevolle cultuurlandschap."

Regenwater

Even verderop blijken de Vledder Aa en de Tilgrup hun vroegere kronkels te hebben teruggekregen. De twee beken zijn ten tijde van de ontginning van het gebied – in de jaren vijftig van de 20e eeuw – resoluut gekanaliseerd. Zo kon het overtollige regenwater snel worden afgevoerd. Dit tot genoegen van de boeren die hier aardappels, bieten en graan konden verbouwen. Op sommige plekken is nog te zien waar de rechtgetrokken beken gedurende vijftig jaar het water hebben afgevoerd.

In feite zijn alle ingrepen erop gericht om de ecologische en landschappelijke effecten van de ontginningen te niet te doen, stelt Kerssies. "Ten behoeve van de landbouw zijn de eeuwenoude slenken toen dichtgeschoven en is een rationeel landbouwgebied ontstaan. Met lage waterstanden in de winter en hoge in de zomer, precies tegengesteld aan de natuurlijke waterhuishouding in dit gebied. Met behulp van oude kaarten en bestekken hebben we alles weer hersteld."

Bloei

De natuur blijkt zich razendsnel te ontwikkelen. Op plekken waar de bemeste bovenlaag is afgevoerd, komen zaden van zestig, zeventig jaar oud plotseling tot bloei. Kerssies: "Planten en vogels die in dit beekdallandschap thuishoren, zijn terug. Daar hoeven wij als natuurbeheerders verder niets voor te doen. Veel geduld heb je niet nodig. Struik- en dopheide bloeien weer, we zien planten als zonnedaauw en

Project

Ecologische en recreatieve ontwikkeling in een deel van het Nationaal Park Drents-Friese Wold

Locatie

Beekdal van de Vledder Aa bij Doldersum (Drenthe)

Betrokken partijen

Natuurmonumenten, Het Drentse Landschap, Staatsbosbeheer, provincie Drenthe, gemeente Westerveld, overlegorgaan Nationaal Park Drents-Friese Wold, Dienst Landelijk Gebied, waterschap Reest en Wieden, Dorpsbelang Doldersum en Wateren, werkgroep Ringslangen

Resultaat

Bouw van schaapskooi en informatiecentrum, herinrichting Huenderweg, aanleg faunapassages, verbetering begrazingsbeheer

Meer informatie

Albert Kerssies, Natuurmonumenten, telefoon: 0521 – 591 296
www.nationaalpark-drents-friese-wold.nl

klokjesgentiaan en wie goed oplet, hoort de roodborsttapuit."

Geen van de betrokken partijen wil dat hier een museumlandschap ontstaat. Met de technieken en inzichten van tegenwoordig is hard gewerkt om het gebied een impuls te geven. De Huenderweg had bijvoorbeeld ook afgesloten kunnen worden voor autoverkeer. Dat is niet gebeurd, maar er is wel geprobeerd om de weg autoluw te maken. Met redelijk succes, zegt Kerssies achteraf.

De terreinbeherende organisaties hebben nog meer plannen. In het nationaal park ligt nog een landbouwenclave, de Oude Willem geheten. Drie van de zes bedrijven zijn inmiddels gestopt of verplaatst. Kerssies: "Ook de resterende landbouwgronden willen we graag aankopen en inrichten. Daarover moeten nog afspraken met de grondeigenaren worden gemaakt. Maar wij hebben de tijd. Het hoeft allemaal niet op stel en sprong."

*Albert Kerssies:
"Planten en vogels die
in dit beekdalland-
schap thuishoren, zijn
weer terug."*

Zwolle was op zoek naar ruimte voor struinnatuur, het Waterschap Groot Salland zocht een plek om water langer vast te houden. Dat bleek prima te combineren. Zo ontstond het project Herfterwetering. Wandelaars en fietsers kunnen zien hoe de wetering weer mag kronkelen en weilanden zijn teruggegeven aan de natuur.

Het is nog niet eens zo lang geleden dat waterlopen werden rechtgetrokken om het water zo snel mogelijk af te voeren. Altijd droge voeten, luidde het parool. Tijden zijn veranderd, inzichten aangepast. Het blijkt voor de veiligheid, voor flora en fauna en ook voor een evenwichtige waterhuishouding toch echt beter om overtollig regenwater langer vast te houden op de plek waar het valt. “Water kun je op verschillende manieren bergen,” vertelt Ed Maatman, projectleider

Herfter- wetering kronkelt weer

*Ed Maatman:
“We willen graag dat het gebied
past in het oude beekdallandschap.”*

Namens de gemeente Zwolle is Rienko Bos, beleidsadviseur van de afdeling Ruimte & Strategie, nauw betrokken bij het project. Bos: “We kijken er met veel genoeg op terug. Het mooiste vind ik het samengaan van de functies waterberging, recreatie en nieuwe natuur. Ook in landschappelijk opzicht is het gebiedje trouwens een aanwinst voor de regio.”

bij waterschap Groot Salland. “De goedkoopste manier is om het water op te slaan in een vierkante, betonnen bak. Maar als we er iets leukers van willen maken, moet ik dat dus wel uitleggen aan ons bestuur, én er geld bij zoeken.”

Uit contacten met de gemeente Zwolle bleek dat de gemeente meer mogelijkheden wil creëren voor haar inwoners om in de natuur te struinen. Het gebied rond de Herfterwetering komt algauw bovendrijven als mogelijke locatie waar beide doelen gerealiseerd kunnen worden. En zo begint in 2002 een spannend project om ruimte te creëren voor water, natuur en recreatie.

Schelpenpad

Inmiddels wemelt het van de vogels langs de Herfterwetering. Fietsend over het schelpenpad, of wandelend over het zogeheten drogevoetenpad of zompige laarzenpad is goed te observeren wat er allemaal is gebeurd in de tussentijd.

Vanaf de spoorbaan Zwolle-Heerenveen is een kolossaal bord met twee blote voeten te zien. Zo wordt duidelijk gemaakt dat deze ingreep zorgt voor droge voeten verder benedenstrooms. Maatman: “Eerst liep hier een rechte waterloop met aan weerszijden weilanden. Aan de donkere bodem kun je nog steeds zien hoe de Herfterwetering tot voor kort liep, maar er zijn nu twee mooie lussen in gegraven. Ook liggen er twee verdiepte waterbergingen langs de wetering die bij hoge waterstand vanzelf vollopen. De tussenliggende ‘eilandjes’ zijn verlaagd en teruggegeven aan de natuur.”

Experiment

Voordat het zover was, is er nog aardig wat water door de Herfterwetering gestroomd. De aanvraag voor een ontgrondingsvergunning wordt pas in behandeling genomen na wijziging van het bestemmingsplan. Daar gaat nogal wat tijd overheen. Maar uiteindelijk kunnen de aannemers in 2004 beginnen.

In de waterbergingen wordt het maaiveld verlaagd met een experimentele techniek. Normaal gesproken wordt de bovengrond eraf geschraapt. Hier is met behulp van een nieuwe uitspoelmethode de diepere zandlaag weggehaald. Dat heeft twee belangrijke voordelen: de samenstelling van de bovenste bodemlaag blijft behouden én het

levert schoon zand op. Dat zand is goed bruikbaar voor andere doeleinden en levert dus geld op.

Daarna is het tijd om met traditionele graafmachines de waterloop aan te passen en paden aan te leggen. Ook krijgt een flink deel van de wetering natuurlijke oevers. In de zomer van 2005 is het tijd voor

de feestelijke opening. Dat het gebied is teruggegeven aan de natuur, wil niet zeggen dat gemeente en waterschap er hun handen volledig van af houden. “We willen graag dat het gebied past in het oude beekdallandschap, en dan moet je het toch een beetje openhouden.”

Wandelaars

En dan is het gebied nu voor de vogels, fietsers en wandelaars. Maatman: “De vogels weten het gebied wel te vinden, maar ik moet eerlijk zeggen dat het nog niet echt storm loopt met recreanten. Het ligt een beetje buiten de loop, zo tussen een industriegebied en een golfbaan. Het fietspad en de wandelpaden lopen nu nog dood. Daarom zijn we in onderhandeling met particuliere eigenaren om het fietspad door te laten lopen.” Maar het ligt voor de hand, zegt Maatman, dat vogelaars en andere natuurliefhebbers het drassige gebied gauw genoeg zullen vinden.

Project

Herfterwetering, meer ruimte voor water, natuur en recreatie

Locatie

Gemeente Zwolle

Betrokken partijen

Waterschap Groot Salland, gemeente Zwolle

Resultaat

5 hectare nieuwe natuur, 3 hectare waterberging

Meer informatie

www.wgs.nl

Buiten spelen bij De Drie Biggetjes

Kinderdagverblijf De Drie Biggetjes, dat is dubbel buiten. De kinderopvang bevindt zich op een boerderij buiten het Overijsselse dorpje Hertme. Daarnaast is het pedagogische beleid erop gericht de kinderen zo veel mogelijk buiten te laten zijn. De buitenruimte is helemaal aangepast aan deze ‘groene pedagogiek’.

Drie peuters fietsen achter elkaar aan over het tegelcircuit; onder de wilgentunnel door, over de heuvel, en achter de bosjes langs. Twee hummeltjes verstoppen zich in een wigwam van wilgentakken en een klein blond jongetje wiedt in de moestuin naast het onkruid ook de jonge slaplantjes omver. Een jochie voert aan de hand van een leidster het hangbuikzwijntje en de rest vermaakt zich in de zandbak. Zo ziet Gea Wissink het graag, op haar kinderdagverblijf De Drie Biggetjes.

Hoe meer ze buiten zijn, hoe beter, zegt ze.

Toen haar vader stopte met zijn boerenbedrijf wilden Wissink en haar man de boerderij wel overnemen. Maar zonder de varkens. Ze bouwden in de weekeinden en vakanties de varkensstal om tot kinderdagverblijf, en openden in juli 1998 de deuren. Gea Wissink startte met één groep van twaalf kinderen van 0 tot 4 jaar. Wissink, die zelf uit het basisonder-

loopt ze een medewerker van Spil Adviesgroep tegen het lijf die haar vertelt dat haar aanpak een naam heeft: 'groene pedagogiek'. Vooral in Scandinavië is deze methode populair. In dat land zijn veel dagverblijven waar kinderen vrijwel alleen buiten zijn.

Uit Noors onderzoek blijkt dat kinderen die veel buiten spelen minder vaak ziek zijn en zich beter ontwikkelen, zowel motorisch, sociaal als creatief.

Wissink: "Er bestaat in Noorwegen zelfs een kinderopvang waar leidsters en kinderen elke dag naar een eilandje varen en zich daar de hele dag vermaken. In Nederland is dat niet haalbaar, maar het idee erachter sprak me meteen aan."

Wissink koos voor een Nederlandse invulling. "Naast buiten spelen besteden we ook aandacht aan binnenactiviteiten zoals knutselen."

Als Wissink de kans krijgt om gebruik te maken van de expertise van Spil, in het kader van het POP-project 'Kinderopvang op het

Overijsselse platteland', grijpt ze die graag aan. Adviseur Gerrit Zonnenberg helpt haar om de tuin van De Drie Biggetjes aan te passen aan de beginselen van de groene pedagogiek. Zo komt er een overkapping voor de dieren en wordt een zandbak aangelegd. "Eigenlijk vond Zonnenberg dat er gewoon een hoop zand moest komen om in

te spelen, maar de GGD vindt dat de zandbak met een net afgedekt moet kunnen worden", vertelt Wissink met enige spijt in haar stem. Wel wordt het tegelplein omgeruild voor een grasveld met daarin een paadje in de vorm van een acht. Het pad is voor een deel overdekt met wilgentenen. Ook kunnen de kinderen zich verstop-

pen in een wilgenwigwam en in een bosje. Verder zijn er plannen om een kring van boomstammetjes te maken, waarop leidsters en kinderen buiten kunnen eten. De moestuintjes en de dierenwei die er al waren, passen hier prima bij.

Kleinschalig

De Drie Biggetjes vangt vooral kinderen op uit het nabijgelegen Borne. "Maar er zijn ook ouders die helemaal uit Almelo en Hengelo komen. Zij kiezen bewust voor onze aanpak", vertelt Wissink. "Als ik zou willen, kan ik nog wel twee groepen extra starten, zoveel interesse is er. Maar de ouders, en wijzelf ook, kiezen bewust voor een kleinschalige aanpak. Groeien wil ik dus niet. Dat wil niet zeggen dat alles blijft zoals het nu is. Ik ga samen met de leidsters bekijken op welke manier we de kinderen nog meer buiten kunnen laten zijn."

wijs komt, deed het eerst alleen, maar het concept sloeg aan en al snel moest ze leidsters in dienst nemen. Begin 2000 was er al een tweede groep.

Eilandje

Vanaf het begin is er bij het kinderdagverblijf een flinke buitenruimte met een wei vol geitjes, een hangbuikzwijn, kippen, pauwen en een Shetlandpony.

Wissink vindt dat kinderen veel buiten moeten spelen. In 2003

Project

Kinderopvang op het Overijsselse platteland, deelproject 'groene' buitenruimte

Locatie

Hertme, gemeente Borne

Betrokken partijen

KDV De Drie Biggetjes, Spil Adviesgroep, Stimuland

Resultaat

Aan groene pedagogiek aangepaste buitenruimte

Meer informatie

De Drie Biggetjes, 074 - 267 05 75

*Gea Wissink:
"De meeste ouders kiezen
bewust voor onze aanpak."*

Gerrit Zonnenberg, tot voor kort adviseur bij Spil Adviesgroep, is blij dat hij via het project de kans kreeg een buitenruimte 'groen' in te richten. "Meestal wordt een kant-en-klaar speeltoestel neergezet. Zo bepalen volwassenen waar kinderen mee mogen spelen. Ik kijk liever naar wat kinderen willen. Dat is meestal iets heel anders. Kinderen kiezen voor een hoop zand, een hooiberg of een bosje. Laat ze maar een keer verantwoord vallen, dat is goed voor hun ontwikkeling."

Laanboomcentrum in schijnwerpers

Uit heel Europa komen overheden, groenbeheerders en projectontwikkelaars naar Opheusden om laanbomen te bestellen. Hier bevindt zich hét laanboomcentrum van Europa. Om zijn positie verder te versterken, heeft de sector een langetermijnvisie opgesteld. Nu, een jaar na de voltooiing van deze visie, worden de actiepunten uitgevoerd.

Het gaat goed met de laanboomteelt in en rond Opheusden. Waarom dan zo veel energie gestoken in een visie voor de lange termijn? Voor Henk Mauritz, samen met zijn twee broers eigenaar van boomkwekerij Combinatie Mauritz, is dat volstrekt helder: “We moeten ervoor zorgen dat het goed blijft gaan. Tien jaar geleden is er al eens een visie gemaakt, maar die is achterhaald. Het is goed om de positie van Laanboomcentrum Opheusden opnieuw onder de loep te nemen en vervolgens te onderzoeken hoe we onze positie kunnen versterken.”

Het opstellen van de visie was een initiatief van de kring Opheusden van de Boomkwekersvereniging. Vrijwel alle boomkwekers zijn lid van deze vereniging. LTO Noord Projecten, die de opdracht ter hand nam, stuurde enquêtes naar alle kwekers. De helft van de formulieren kwam ingevuld terug. Ook uit diepte-interviews met sectordeskundigen kwam veel bruikbare informatie. Zo wordt onder andere duidelijk dat de sector een belangrijke economische drager is van de regio. Naast de analyse bevat de visie een waslijst aan actiepunten op het gebied van markt, promotie, kennis, ruimtelijke ordening, milieu en imago.

*Henk Mauritz:
“De laanboomteelt
blijft de economische
motor van dit gebied.”*

Tijdens een rondleiding over zijn moderne teelt- en handelsbedrijf laat Mauritz de lange rijen met bomen zien. Ze staan in de volle grond, in potten of in containers.

Boodschappentas

De bomen groeien trouwens steeds vaker in een stevige, kunststof boodschappentas. Zo ontstaat tijdens het transport minder schade aan de stammen.

Ook komen we in een loods waar de luchtvochtigheid volledig is geautomatiseerd. Hier wordt gesorteerd, gebundeld en geladen. Werknemers snoeien de takken en

wortels van de bomen om ze klaar te maken voor transport naar Groningen of Boekarest. Sommige bomen zijn al zo groot dat ze klem staan tegen het dak van de loods.

Burgemeester

Mauritz is enthousiast over de toekomstvisie die in gezamenlijkheid is opgesteld. “De sector is weer in beeld. Bij de presentatie van de visie lieten diverse bestuurders zich zien. De gedeputeerde was er, de burgemeester kwam langs. Kijk, onze burgemeester kan zich er nu iets bij voorstellen als wij vragen om meer verharding voor

containerteelt. En als we nu een vergunning aanvragen voor een loods van 10 meter hoog, dan hebben de bestuurders een idee waarvoor dat nodig is. Ze zullen minder snel roepen dat 8 meter genoeg is.”

De actielijst uit de laanboomvisie wordt inmiddels voortvarend ter hand genomen. Een van de punten heeft betrekking op de slechte verkaveling in het gebied. Het heen en weer rijden tussen de percelen kost de telers veel tijd en dus geld. Er is nu een begin gemaakt met vrijwillige kavelruil. Volgens Mauritz zou dat zonder de visie niet zo snel zijn opgepakt. Een ander concreet resultaat is de lancering van een eigen website die telers inzicht biedt in de voorraad van collega-telers.

Pact

Het Laanboomcompact is zonder twijfel het belangrijkste resultaat. Op 9 maart 2006 ondertekenden bestuurders van de provincie Gelderland, gemeente Neder-

Betuwe, Kamer van Koophandel, Rabobank Betuwe en Boomkwekersvereniging een document waarin zij concrete afspraken maken over de uitvoering van de actiepunten. Een stuurgroep en een programmamanager houden de

voortgang in de gaten. De laanboomsector kan met de visie een flinke tijd vooruit. Mauritz: “Onze visie werkt! Ik durf er nu wel op te vertrouwen dat de laanboomteelt de economische motor van dit gebied blijft.”

Radboud Vorage van LTO Noord Projecten stelde als projectleider de visie op voor de laanboomsector. “Het is geweldig om te zien wat de visie al heeft losgemaakt. Het doel van de opstelling van de visie – bekijken hoe de sector er voorstaat en vaststellen hoe het verder moet – is dan ook geslaagd. Hopelijk kan het laanboomcentrum Opheusden zich nu nog beter op de markt profileren. De vooruitzichten zijn trouwens goed. Er zijn al contacten met China gelegd!”

Project

Visie laanboomteelt Opheusden en omstreken

Locatie

Gemeente Neder-Betuwe

Betrokken partijen

Boomkwekersvereniging kring Opheusden en omgeving, LTO Noord, provincie Gelderland, gemeente Neder-Betuwe, Rabobank Betuwe

Resultaat

Visie ‘Van Teeltcentrum naar Greenport’ met actieplan

Meer informatie

LTO Noord Projecten, Radboud Vorage,
e-mail: rvorage@ltonoord.nl

Lopikerwaard in trek bij recreant

Er viel niet zo veel te wandelen, fietsen of kanoën in de Lopikerwaard. Het Recreatieschap Stichtse Groenlanden heeft daar met de aanleg van vijf routepunten en een groot aantal wandel-, fiets- en kanoroutes voorgoed verandering in gebracht.

“Kieowiet, kieowiet, wietwiet!”, klinkt in de weilanden van de Lopikerwaard. De kievitenvuitelen overlappen elkaar heen. In de verte is het volgende paaltje met zeshoekig routeplaatje alweer te zien, bij een overstapje naast een hek. De grondeigenaar heeft zijn land opengesteld voor wandelaars die op een zonnige voorjaarsdag van het weidse uitzicht willen genieten. Rivieren, uiterwaarden, weidegebieden, moerassige natuurgebieden, landgoederen, boomgaarden,

lintdorpjes en oude stadjes; dat zijn de ingrediënten van het landschap in de Lopikerwaard. Helaas viel het tot voor kort niet mee om daar ongestoord van te genieten. Wandelpaden waren er nauwelijks, en de wegen veelal te druk voor een veilige fietstocht.

Eind jaren negentig kiezen de vier samenwerkende Utrechtse recreatieschappen ervoor om in het buitengebied van de provincie netwerken aan te leggen voor klein-

*Ruud Campman:
“De gemeenten springen nu
actiever in op het toerisme.”*

Cees de Leeuw, landschapscoördinator bij de gemeente Lopik, is heel tevreden over het netwerk. “Recreatie was lang een ondergeschoven kindje bij onze gemeente, maar de extensieve recreatie die we hiermee realiseren past heel goed bij Lopik. Vanuit mijn ervaringen in het buitengebied heb ik een goede bijdrage kunnen leveren aan de wandelroutes, en minstens twee twijfelende boeren over de streep kunnen trekken.”

schalige recreatie. Eén van de vier, het Recreatieschap Stichtse Groenlanden, neemt het initiatief voor zo’n recreatief netwerk in de Lopikerwaard. Ruud Campman, adviseur bij de recreatieschappen, staat bij de uitvoering centraal. Met de gemeenten in het gebied – Montfoort, Oudewater en Lopik – stelt Campman een projectgroep samen die op zoek gaat naar mogelijke routepunten. Samen met een gespecialiseerd bureau worden haalbaarheidsonderzoeken gedaan naar mogelijke wandel-, fiets- en kanoroutes.

Vertrouwen

Volgens Campman moet je een dergelijk voorbereidingsproces niet overhaasten. “Het kost een aantal jaren voordat boeren en landgoedeigenaren genoeg vertrouwen in ons hebben om hun grondgebied open te stellen. Ze zijn toch bang voor mensen met honden die het vee opschrikken, of voor afval dat op hun land achterblijft. Maar

inmiddels hebben we dat vertrouwen gewonnen. Wij bieden ze een contract aan en geven een vergoeding. En we doen ons uiterste best om te zorgen dat ze geen overlast van de recreanten ondervinden. Onze handhavers zorgen voor toezicht in het buitengebied, en dat stelt veel mensen gerust.” Als de voorbereidingen achter de rug zijn, is het tijd voor de realisatie. In de Lopikerwaard is gekozen voor vijf routepunten, steeds plekken met parkeergelegenheid, een routepaneel, een bushalte en liefst ook horeca. “We hebben er bewust voor gekozen om langs de randen van het buitengebied te gaan zitten, omdat we geen extra verkeer willen aantrekken en gebruik willen maken van bestaande parkeermogelijkheden. In Montfoort, Oudewater en Lopik is het routepunt bijvoorbeeld bij het gemeentehuis, waar in het weekeinde plaats genoeg is op de parkeerplaats. In Linschoten ligt het routepunt juist bij een buitenplaats, en in Benschop bij een hotel-café.”

Het belangrijkste onderdeel van het netwerk vormen de routes zelf. Daarbij is gebruikgemaakt van routes die er al waren, bijvoorbeeld de twee Lange Afstands Wandelpaden die door het gebied lopen, het Floris V-pad en het Groene Hartpad. Maar er zijn vooral ook veel nieuwe routes aangelegd. Al met al liggen er nu maar liefst vijftien bewegwijzerde wandelroutes, vijf fietsroutes en vier kanoroutes in de Lopikerwaard. Het recreatieschap staat garant dat de routes de komende tien jaar goed worden onderhouden.

Bijeffecten

Sinds de opening (september 2005) vinden de routefolders via VVV’s en gemeentehuizen gretig aftrek. Wandelaars en fietsers hebben de Lopikerwaard ontdekt. Het initiatief heeft ook een aantal interessante bijeffecten. Campman: “Ik merk dat gemeenten die tot nu toe wat terughoudend waren, nu actiever zijn met hun toeristische beleid. Ze merken dat toerisme niet per defi-

nitie gelijk staat aan een pretpark met de bijbehorende drukte, maar dat ook kleinschaligheid aantrekkelijk kan zijn.” Een ander resultaat is dat ondernemers langs de routes kansen

zien. Zo zijn er plannen voor de bouw van een uitkijktoren langs een wandelroute onder Montfoort, en gaat een agrarische ondernemer langs een route in Benschop kano’s verhuren.

Project

Recreatief routenetwerk Lopikerwaard

Locatie

Lopiker- en Linschoterwaard, provincie Utrecht

Betrokken partijen

Recreatieschap Stichtse Groenlanden, gemeenten Montfoort, Oudewater en Lopik, boeren en landgoedeigenaren

Resultaat

5 routepunten, 15 wandelroutes, 5 fietsroutes en 4 kanoroutes

Meer informatie

www.stichtsegroenlanden.nl,
www.provincie-utrecht.nl/wandelen

Vluchtstrook voor weidevogels

Bij melkveehouder Adri Rodenburg uit het Noord-Hollandse Uitgeest hebben weidevogels meer kans op een succesvol broedseizoen. Hij is boer én vogelbeschermmer. Kieviten, grutto's, scholeksters en tureluurs weten zijn land te vinden.

Elk voorjaar steken er stokken boven het gras uit op het melkveebedrijf van Adri Rodenburg. Als het voorjaar losbarst, gaan hij en een vrijwilliger van de weidevogelbescherming regelmatig het land over om nesten te zoeken en vervolgens te markeren. Bij het maaien later in het seizoen laat hij eilandjes van langer gras staan voor de broedende vogels en jonge pullen. De jonge vogels vinden beschutting en voedsel in het lange gras. Een veilige plek tot

ze aan het begin van de zomer vliegvaardig zijn. In weilanden waar koeien lopen, zet hij nestbeschermers van betonijzer over de nesten heen. Zo voorkomt hij dat de eieren worden vertrapt.

“Ik deed het vroeger al met buurjongens, nesten zoeken en beschermen”, vertelt Rodenburg. “Niet zo intensief als nu, maar we waren eigenlijk al jaren met weidevogelbescherming bezig.” Toen de Agrarische Natuur-

vereniging Tussen IJ en Dijken een collectieve subsidieaanvraag deed voor agrarisch natuurbeheer, koos Rodenburg voor het pakket ‘weidevogelbescherming’. Voor zijn werkzaamheden ontvangt hij subsidie. POP betaalt aan deze regeling mee.

Vrijwilligers

Boeren staan er trouwens niet alleen voor. In Uitgeest is een groepje weidevogelvrijwilligers actief. Bij Rodenburg komt al jaren dezelfde vrijwilliger het land op.

Adri Rodenburg:
"Grutto's moeten wennen aan een nestbeschermer."

Met laarzen, verrekijker en een bundel bamboestokken over zijn schouder. "We hebben goede afspraken gemaakt. Hij hoeft zich niet bij mij te melden, hij gaat gewoon zelf het land op. Na een dag op kantoor fietst hij 's avonds graag hierheen om een paar nesten te zoeken."

Dat zoeken is overigens nog een hele kunst. Kieviten zijn niet zo moeilijk te vinden, die maken hun nest als het gras nog kort is, en de moeder steekt dus boven het gras uit. Een scholekster maakt het de boer ook gemakkelijk, die 'laat zijn ei vallen' bovenop het gras. Maar nesten van grutto's zijn lastiger te vinden. "Die gaan in langer gras zitten", vertelt Rodenburg, "en als ze naar hun nest vliegen, kruipen ze eerst een eindje door het gras. Een grutto verstopt haar eieren bovendien in een holletje."

Tureluurs maken het Rodenburg helemaal lastig. "Die nesten zijn nauwelijks te zien, zelfs als je er

vlak naast staat. Soms loop je door het land en zie je er in je ooghoek eentje opvliegen. Dan zet ik een peilstok in de buurt, en probeer het nest de volgende dag te vinden."

Wennen

Ook het plaatsen van nestbeschermers is minder eenvoudig dan het lijkt. "Kijk, bij een kievit prik je dat ding zo over het nest heen. Maar grutto's en tureluurs moet je er echt aan laten wennen. Dan zet je de nestbeschermer eerst vijf meter verderop, de volgende dag iets

dichterbij, en na een paar dagen pas over het nest."

Als Rodenburg 's avonds over het land loopt, om nog even te kijken hoe het gras groeit en of alle hekken dicht zijn, dan kan hij echt genieten van de vogels. Zonder subsidie zou hij de weidevogels ook wel beschermen, maar minder intensief.

"Vorig jaar had ik een stuk land met zoveel nesten dat we het maaien hebben uitgesteld. Het perceel is pas gemaaid nadat de

meeste eieren uit waren. Delen van het perceel hebben we niet gemaaid en zijn blijven staan als 'vluchtstrook'. We halen op deze manier dus niet het maximale rendement uit ons bedrijf." Helemaal maximaal voor weidevogels zal het ook niet zijn, denkt

Rodenburg. "We proberen een redelijk evenwicht te vinden. De subsidie is daarbij een mooie stimulans. Maar de overheid moet ons niet verplichten om weidevogels te beschermen. Dat zou averechts werken."

Ineke Bijman, voorzitter van de Agrarische Natuurvereniging Tussen IJ en Dijken, ziet veel enthousiasme bij boeren voor natuurbeheer. "Onze 130 leden, en dat zijn vrijwel alle boeren in ons werkgebied, zijn op een enkele uitzondering na actief in het weidevogelbeheer. Veel van hen doen daarnaast aan rietbeheer, ze houden een uitgestelde maaidatum aan, of laten bij het maaien zogeheten vluchtstroken staan voor weidevogels. De zesjaarcontracten die we nu met de overheid hebben afgesloten, geven zekerheid. Dat stimuleert."

Project

Agrarisch natuurbeheer in Noord-Holland

Locatie

Noord-Holland, van het IJ tot Alkmaar

Betrokken partijen

Maatschap Rodenburg en vele andere agrariërs, Agrarische Natuurvereniging Tussen IJ en Dijken

Resultaat

Agrarisch natuurbeheer bij 130 boerenbedrijven

Meer informatie

www.vanl-tijd.nl

Hyacint maakt plaats voor duinbeek

Waar Wassenaarse bollenkwekers decennialang een goede boterham verdienden, ligt nu het natuurontwikkelingsgebied Lentevreugd. Bloeiende bollenvelden maakten plaats voor fonteinkruid, waterroofkever en leeuwerik.

Met graafmachines is enkele jaren geleden nauwgezet de weg gebaad voor een nieuwe duinbeek. Biologen en landschapsarchitecten maken eind jaren negentig een prachtig plan voor een natuurgebied aan de rand van de duinen bij Wassenaar. De beek is een van hun dromen. Op dit geëgaliseerde en rationeel verkavelde stuk bollengrond moet een gradiëntrijk overgangsg gebied worden gerealiseerd tussen de duinen en het achterland, is de gedachte. Hier een meande-

rend beekje, daar een struweelbosje en verderop een heuse duinplas. Wie anno 2006 in het natuurontwikkelingsgebied Lentevreugd rondwandelt, ziet de resultaten. De nieuwe duinbeek die vanaf de hogere duinen naar beneden kronkelt, heeft zijn weg gevonden. Op sommige plekken ligt de beek inmiddels een halve meter onder maaiveld. Zelfs de plannenmakers staan verbaasd over de kracht waarmee het kwelwater zijn eigen weg zoekt.

Waar de biologen schraal grasland wilden creëren, groeit nu riet. Erg? Mirjam Eikelenboom vindt van niet. Natuurontwikkeling is slechts ten dele te sturen. Dit had wellicht voorkomen kunnen worden, maar vaak gebeuren er ook onverwachte dingen. “En dat is misschien wel het mooiste van natuurontwikkeling. Wij creëren hier de omstandigheden, doen dat zo optimaal mogelijk, maar de waterroofkever en veldleeuwerik bepalen zelf of zij van dit nieuwe biotoop gebruikmaken.”

Eikelenboom werkt bij Dienst Landelijke Gebied Zuid-Holland en is vanaf 2003 betrokken bij Lentevreugd, sinds kort als project-leider. Zij is trots op de resultaten. Trots vanwege de planten en dieren die hier inmiddels door lokale natuurorganisaties zijn aangetroffen, maar eigenlijk nog meer omdat bewoners uit de regio het gebied hebben gevonden. “Altijd zie je hier mensen wandelen. Ook als het regent. Hieruit blijkt de waardering voor het gebied.”

Lentevreugd komt voort uit het zogeheten Pact van Teylingen (1996). Gemeenten, provincie, waterschap en een flink aantal maatschappelijke organisaties komen in dit pact overeen om gezamenlijk te werken aan een duurzame ontwikkeling van de Duin- en Bollenstreek. Op dat moment wordt de basis gelegd van de samenwerking die resulteert in een aantal concrete projecten, waaronder Lentevreugd.

Nollen

Het relatief kleine gebied (circa honderd hectare) bestond van oudsher uit hoge en lage duinen, zogeheten nollen. De bollensector maakte er in de vorige eeuw een welvarend productiegebied van.

De maatschappelijke ideeën over de gewenste ruimtelijke ontwikkeling van de Bollenstreek zijn gewijzigd. De bollenboeren die hier decennia-lang tulpen en hyacinten teelden zijn gestopt of hebben elders in de Bollenstreek een plek gevonden. In

Project

Natuurontwikkeling in een voormalig bollengebied

Locatie

Wassenaar (Zuid-Holland)

Betrokken partijen

Staatsbosbeheer, provincie Zuid-Holland, gemeenten Wassenaar en Katwijk, Hoogheemraadschap van Rijnland, Dienst Landelijk Gebied, ministerie van LNV

Resultaat

Circa honderd hectare nieuwe natuur, aanleg wandelroute, beëindiging/verplaatsing bollenbedrijven

Meer informatie

www.pzh.nl
www.rijnland.net
www.staatsbosbeheer.nl

*Mirjam Eikelenboom:
“Altijd zie je hier mensen
wandelen. Ook als het regent.”*

Lentevreugd hebben bollen plaatsgemaakt voor beekpunge, rugstreeppad en beekloper.

Ingrijpend

Het is de Dienst Landelijk Gebied die een centrale rol speelt bij de planvoorbereiding en uitvoering. Mirjam Eikelenboom spreekt over een ingrijpende operatie. Overleg tussen de betrokken organisaties, de speurtocht naar financieringsbronnen, inspraak van omwonenden, aankoop van gronden en

gebouwen; dat heeft allemaal veel tijd gekost.

De uitvoering was echter relatief eenvoudig. “We hebben vooral met grond geschoven. Daardoor is nu weer sprake van een glooiend overgangsgebied met beken, plassen en heuvels. Door het grondverzet komt er weer kwelwater uit de aangrenzende duinen in dit nieuwe natuurgebied. En dat water zorgt weer voor de ontwikkeling van de flora die hier echt thuishoort.”

Vanaf een kleine parkeerplaats loopt een graspad door het gebied waarover bezoekers een rondwandeling kunnen maken van ruim twee kilometer. Hier en daar bloeit een hyacint, het is een subtiele verwijzing naar een recent verleden. De wandelaar passeert beken en ontmoet ongetwijfeld de Schotse Hooglanders die terreinbeheerder Staatsbosbeheer hier laat grazen om de vegetatie kort te houden. Middenin het gebied – hier bevond zich vroeger een moestuincomplex – zijn wat jonge eiken en elzen aangeplant.

Eikelenboom omschrijft Lentevreugd als een echte natuurparel. En zij niet alleen. Ministers, gedeputeerden en burgemeesters komen hier kijken naar de resultaten van natuurontwikkeling in een stedelijke omgeving. En het was ook in Lentevreugd waar Prins Willem-Alexander in april 2006 bekendmaakte dat hij zich de komende jaren intensief gaat bezighouden met de ruimtelijke ordening van Nederland.

Orchideeënkweker Eric Moor maakt op een innovatieve manier gebruik van ondergrondse aardlagen. Dertig meter onder zijn kas slaat hij warm en koud water op. Dat leidt tot een forse energiebesparing. De voorloper blijkt collega-tuinders te inspireren tot soortgelijke stappen.

Slim gebruik van zonnewarmte

Eric Moor is een glastuinder die altijd op zoek is naar vernieuwing. Op de website van zijn orchideeënbedrijf Sion staan prachtige reclameteksten. Dit bedrijf is innovatief en grensverleggend. Hier in De Lier wordt topkwaliteit geleverd, zo is te lezen. De ondernemer blijkt trouwens de mooiste modellen te hebben ingehuurd om zijn orchideeën te showen. Maar ach, zo'n website is makkelijk gevuld. Wie met Moor door de kassen loopt, komt er al gauw achter

dat op dit bedrijf inderdaad wordt gewerkt met de modernste technieken. Er blijkt geen sprake te zijn van overdrijving. Robots en camera's hebben het merendeel van het werk overgenomen. Rolcontainers met allerlei soorten potorchideeën verplaatsen zich automatisch door het bedrijf. De computer bepaalt de plek waar ze terechtkomen. Camera's controleren en selecteren de planten op kleur en grootte. En onder de rolcontainers zijn ondergrondse bak-

*Eric Moor:
“De glastuinbouw is
groot geworden
omdat tuinders hun
ervaringen met
elkaar delen.”*

ken aangelegd voor de opslag van vijf miljoen liter regenwater, een voorbeeld van meervoudig ruimtegebruik in de glastuinbouw.

Onberekenbaar

We zijn op bezoek bij een tuinder die de natuur graag buitensluit. Hij wil jaarrond dezelfde aantallen planten van precies dezelfde kwaliteit kunnen afzetten. Dat lukt alleen als hij de temperatuur, luchtvochtigheid en belichting in eigen hand neemt. “Het klimaat is onberekenbaar. Kleine schommelingen kunnen bij de teelt van orchideeën desastreus uitpakken. Daarom werk ik bijvoorbeeld met assimilatielampen, luchtbevochtiging en airconditioning. En daarom kies ik ook voor het concept van de Gesloten Kas. Door de kas zoveel mogelijk dicht dicht te houden, kan ik het binnenklimaat goed beheersen.”

Een dichte kas vraagt echter om aanvullende maatregelen. In de zomer zou de binnentemperatuur kunnen oplopen tot een, voor de

orchideeën, rampzalig niveau. En daar komen we op de innovatie waarvoor Eric Moor subsidie heeft ontvangen uit het Europese Plattelands Ontwikkelingsprogramma. Op het bedrijf is een ingenieus systeem geïnstalleerd waardoor warmte en koude in

ondergrondse zandlagen wordt opgeslagen om later in het productieproces weer te worden aangevend. Slim gebruik van zonne-energie leidt hier tot een forse besparing op de energierekening. In feite is het systeem vergelijkbaar met een omgekeerde koelkast. In

de zomer wordt zonnewarmte door middel van een warmtepomp onttrokken aan de ventilatiekoelers die hoog in de kas hangen. Het warme water (26 graden Celsius) wordt naar een bron gepompt op dertig meter diepte. In de winter wordt dit warme water naar boven gehaald en verder opgewarmd tot 40 graden. Bij dit proces komt koud water vrij dat weer in een andere bron wordt opgeslagen en maanden later – in de volgende zomer – wordt gebruikt om de kas te koelen.

Energiebesparing

Over de resultaten tot nu toe is Moor tevreden. “Het lijkt erop dat we met dit systeem een energiebesparing realiseren van vijftien procent. Dat is in deze tijd van oplopende energieprijzen natuurlijk een gunstige ontwikkeling.” Maar er zitten meer voordelen aan deze innovatie, zegt de tuinder. De installatie van het gesloten systeem van koeling en verwarming is goed voor het imago van de sector. Tot

slot – en dat is voor Moor eigenlijk het belangrijkste effect –, hij heeft de teelt van zijn orchideeën nog meer in de hand weten te krijgen.

Is hier een ondernemer financieel gesteund die deze investering zonder subsidie ook had gedaan? Moor zegt achteraf: “De subsidie is een opsteker, een duw in de rug. Maar zonder steun was ik hier ook aan begonnen. Toch vind ik het terecht dat de overheid bijspringt, want ik neem grote risico’s. Het had ook mis kunnen gaan. Bovendien laat ik collega-tuinders zien wat op dit bedrijf gebeurt.”

Dat laatste heeft trouwens al effect gehad. Vier tuinders hebben het idee van Moor inmiddels gekopieerd en vier anderen staan op het punt om dat te doen. Moor: “Daar ben ik blij mee. De glastuinbouw is in dit land groot geworden omdat tuinders hun ervaringen met elkaar delen. Dat doe ik nu ook. Zo zetten we als sector steeds een stap vooruit.”

Project

Energiebesparing in teelt van potorchideeën

Locatie

De Lier (Zuid-Holland)

Betrokken partijen

Bedrijf Sion, Agro AdviesBuro en specialisten op het vlak van software, installatietechniek en elektra

Resultaat

Energiebesparing van circa 15 procent (voorlopige cijfers); delen van kennis over het systeem met collega-tuinders.

Meer informatie

www.sion-orchids.nl

Op hun boerderij in het Zeeuws-Vlaamse Oostburg controleert Ina Nortier haar negen merries. Eén heeft er al een veulen, de rest volgt binnenkort. Dat moet ook wel, want zonder veulens geen melk. En paardenmelk is het bijzondere product waarmee de maatschap Nortier-Buijze zich onderscheidt. “We wilden naast de akkerbouw wel iets met onze trekpaarden gaan doen, maar we wisten nog niet precies wat. Bij toeval hoorden we van een paardenexpert uit de buurt dat

paardenmelk erg gezond is. In Oost-Europa weten ze dat al langer. Daar wordt veel paardenmelk geproduceerd voor sanatoria.”

Eind vorige eeuw besloten Nortier en haar man het maar eens te proberen, een paardenmelkerij, om te beginnen met twee merries. Op een folkloristische markt in de streek bleek er best animo te zijn voor het product. Een jaar later waren er vier merries op het bedrijf, en inmiddels zijn het er dus negen.

Netwerk

De melk wordt diepgevroren verkocht in flesjes van 225 cc, aan huis en via een netwerk van reformzaken en natuurvoedingswinkels in heel Zeeland. Het belangrijkste bestanddeel van paardenmelk is gammalinoleenzuur, een stof waar vooral mensen met een verlaagde weerstand baat bij kunnen hebben. Nortier: “Vorige week was hier nog een mevrouw die na twee weken dagelijks een flesje paardenmelk eindelijk minder last had van de jeuk die ze al jaren had. Ze was zo

Trekpaarden voor melk en vertier

Ina Nortier en haar man zochten een neventak om hun akkerbouwbedrijf in Zeeuws-Vlaanderen beter rendabel te maken. De twee trekpaarden die ze als hobby hielden, inspireren hen tot een ongebruikelijke stap: productie en verkoop van paardenmelk. Daarnaast zijn de paarden interessant in recreatief opzicht.

blij dat ze speciaal hierheen kwam om het ons te vertellen.”
Toen de melkverkoop goed op gang kwam, bleken veel klanten wel eens bij die paarden te willen kijken. Nortier: “Leuk natuurlijk, maar al die losse bezoekers kosten erg veel tijd en leveren weinig inkomsten op.” Nu organiseren ze wekelijks een open dag. Van mei tot en met

september is het bedrijf elke woensdag tegen betaling opengesteld. Mensen kunnen kijken bij de melkerij, er wordt een bedrijfsfilm gedraaid en er is een terras met koffie, thee, pannenkoeken en ijsjes, bereid met paardenmelk. Kinderen kunnen paardrijden, mee in de wagen en er worden demonstraties trekpaardenmensen georganiseerd.

De recreatietak begint steeds grotere vormen aan te nemen. Inmiddels bieden de Nortiers in het zomerhalfjaar ook workshops paardenmensen, buitenritten en kindereestjes aan. Ook treffen ze voorbereidingen voor de opzet van een minicamping waar ook mensen met hun paard welkom zijn. “Als je me tien jaar geleden zou hebben gezegd dat ik ooit grote groepen mensen op mijn bedrijf zou ontvangen, had ik je uitgelachen. We dachten altijd dat dat niets voor

ons was. Maar nu we er zo langzaam ingegroeid zijn, vinden we het ontzettend leuk!”
Het ontvangen van gasten op een agrarisch bedrijf vraagt wel om investeringen. “Met de POP-subsidie hebben we een deel van de schuur als ontvangstruimte kunnen inrichten en picknicktafels laten maken. Ook hebben we een WC-unit aangeschaft en een helofytenfilter aangelegd om het afvalwater te reinigen. Verder hebben we mooie etiketten laten ontwerpen en een bedrijfsfilm gemaakt. Maar het mooiste is wel de menwagen met bijbehorend tuigage voor de paarden.”

moeder en veulen weer bij elkaar in de wei en kan het jong onbeperkt drinken. “Het melken kost veel tijd, ik zit de hele dag op de klok te kijken. Maar op zondag mogen de veulens de hele dag bij hun moeder blijven en dan hebben de merries en ik een dagje vrij.”

Project

Trekpaardenmelkerij met recreatievoorzieningen

Locatie

Oostburg, gemeente Sluis (Zeeland)

Betrokken partijen

Maatschap Nortier-Buijze, gemeente Sluis, Landbouwloket West Zeeuws-Vlaanderen

Resultaat

Verbeterde recreatieve voorzieningen op landbouwbedrijf

Meer informatie

www.trekpaardenmelk-zeeland.nl

*Ina Nortier:
“Paardenmelk
is erg gezond.”*

Als beleidsmedewerker plattelandsontwikkeling bij de gemeente Sluis is Veronique Calus nauw betrokken bij het bedrijf van de familie Nortier, met name als subsidies worden aangevraagd of planologische problemen ontstaan. “Het mooie van dit bedrijf is dat het echtpaar een prachtige, streekeigen vorm van dagrecreatie biedt. Ze blijven nieuwe dingen bedenken. Op dit bedrijf heerst een ondernemende, positieve stemming. En dat voelen de bezoekers.”

Melkseizoen

Als de toeristen komen, begint ook het melkseizoen weer. Als een veulen zes weken oud is, wordt het overdag bij de moeder weggehaald en krijgt het krachtvoer en hooi. De merrie wordt vervolgens elke twee uur gemolken, wat gemiddeld gezien zo'n vijf liter per paard per dag oplevert. 's Nachts mogen

Zo'n zevenhonderd boeren uit Noord-Brabant hebben de afgelopen jaren meegedaan met het project Actief Randenbeheer. Daardoor is de kwaliteit van het oppervlaktewater verbeterd. Alle partijen zijn enthousiast.

Boeren zorgen voor goed slootwater

Het Noord-Brabantse project Actief Randenbeheer is zonder twijfel een succesvol POP-project. De betrokken waterschappen reageren enthousiast, bestuurders van de landbouworganisatie ZLTO zijn tevreden en de provincie prijst de deelnemende agrariërs uitbundig. En de deelnemende boeren zelf? Ook zij beoordelen het project als geslaagd. Ter bevordering van de kwaliteit van het oppervlaktewater mogen de deelnemers de randen van hun percelen niet bemesten en

bespuiten. Daardoor gaat hun rendement omlaag. Ter compensatie ontvangen de boeren een vergoeding. Dat geldt is de afgelopen jaren voor de helft door de Europese Unie opgebracht. Wie de uitslagen van enquêtes onder boeren bekijkt en met deelnemers praat, kan er niet omheen: de Brabantse landbouw wil met deze aanpak doorgaan. Gehoopt wordt dat Europa de komende jaren wederom de portemonnee trekt.

Kwaliteit

Akkerbouwer Jaap Korteweg uit Langeweg (West-Brabant) is een van die deelnemers. Hij is samen met twee andere agrariërs eigenaar van de agrarische onderneming Biotrio. Extensief beheer van perceelsranden om zo de kwaliteit van het slootwater op te krikken, is volgens Korteweg goed voor het imago van de agrarische sector. "En in dit geval kost het ook nog eens weinig moeite. Geen extra werk, weinig administratieve rompslomp en wel

Project

Actief Randenbeheer Brabant

Locatie

Perceelsranden langs sloten in de hele provincie Noord-Brabant

Betrokken partijen

Waterschappen, drinkwaterbedrijven, Zuidelijke Land- en Tuinbouw Organisatie, boeren

Resultaat

Zevenhonderd deelnemers, extensief beheer op 1250 kilometer perceelsrand, beperking drift bestrijdingsmiddelen, minder afspoeling meststoffen

Meer informatie

www.randenbeheerbrabant.nl

*Jaap Korteweg:
"Bufferstroken hebben
een positief effect op de
biodiversiteit."*

een redelijke vergoeding. Wij hebben ons daarom direct aangemeld. Met dit project komt de sector nu eens positief voor het voetlicht."

De cijfers spreken boekdelen. Sneller dan verwacht was het project volgeboekt. In 2005 deden bijna zevenhonderd boeren mee. Samen tekenden zij in voor 1250 kilometer aan perceelsranden. Dat komt overeen met tien procent van de randen van de watervoerende sloten in Noord-Brabant. De

gemiddelde contractomvang bedroeg 550 euro per bedrijf per jaar. Projectleider Rob Schrauwen van de Zuidelijke Land- en Tuinbouw Organisatie (ZLTO) constateert dat er nog deelnemers in de wachtkamer zitten. Dat zegt volgens hem genoeg. Het draagvlak onder boeren is groot en met meer geld had hij het aantal deelnemers zonder veel moeite nog flink kunnen vergroten. De rest van het land kijkt mee,

weet Schrauwen. De afgelopen jaren heeft hij een groot aantal medewerkers van provincies en waterschappen in Noord-Brabant rondgeleid. Het zal dan ook niet verbazen als de komende jaren elders soortgelijke projecten worden gestart.

Strook

De regeling is in essentie simpel. Wie grasland heeft, mag een strook van twee meter breed langs de sloot niet bemesten. Op deze rand

mogen ook geen bestrijdingsmiddelen terechtkomen. Bij maaien moet het gras worden afgevoerd. De bufferstrook op bouwland is 3,5 meter breed. In deze rand zijn meststoffen en chemische middelen uit den boze, maar mag wel een aantal graangewassen worden verbouwd. Een akkerbouwer ontvangt hiervoor een vergoeding van 0,50 euro per strekkende meter.

Niet betelen van landbouwgrond, dat lijkt voor agrarische ondernemers een onmogelijkheid. De eerdergenoemde Jaap Korteweg weer-

Gert-Jan Noij van onderzoeksbureau Alterra deed onderzoek naar de effecten van het beheer van perceelsranden. Zijn conclusie: "Het effect van bufferstroken op directe emissie van mest en gewasbeschermingsmiddelen in sloten blijkt groot. Een tegenvaller is dat het effect op uitspoeling via de bodem gering is." Overigens is dit laatste voor Noij geen reden om negatief te oordelen over het project. Hij ziet kansen voor actief randenbeheer als wordt ingezet op biodiversiteit en recreatie.

spreekt deze suggestie: "Dat went snel, zeker als je er een redelijke vergoeding voor krijgt. Bovendien is de grond langs de slootrand kwalitatief altijd wat minder."

Inspecteren

Rond een van zijn aardappelpercelen ligt een strook van 3,5 meter breed. Hij heeft hier gras ingezaaid. Korteweg wandelt in rustig tempo rond zijn aardappels. "Dat is nou een van de voordelen van zo'n grasstrook. Het is makkelijker om het gewas te inspecteren. Bovendien kun je de buitenste rand gebruiken om met landbouwmachines te draaien en te keren." Belangrijker nog vindt Korteweg dat de bufferstroken een positief effect kunnen hebben op de biodiversiteit, bijvoorbeeld op de overlevingskansen van natuurlijke vijanden zoals sluipwespen. Toch vindt hij het raar dat Europa hieraan meebetaalt. "Hier is sprake van rondpompen van geld. En dat gaat altijd gepaard met bureaucratie. De financiering van een regionaal project moet regionaal worden geregeld."

Verslaafden aan de slag op boerderij

Er komen steeds meer zorgboerderijen in Noord-Brabant. Ook het aantal bedrijven waar (ex-)verslaafden terecht kunnen, groeit. Het concept van NovaFarm Zorgboerderij blijkt aan te slaan. Bij boeren én bij deze specifieke groep zorgvragers.

Even buiten het Brabantse Berlicum ligt de boerderij van Pieter van Uden. Langs de weg staat een klein bord in de berm: NovaFarm Zorgboerderij. Het is net pauze. De kleine kantine staat blauw van de rook. Peter schenkt koffie in. De sfeer is gezellig, amicaal.

Van Uden zit te midden van zijn zogeheten hulpboeren en vertelt zonder schroom over zijn besluit om zijn bedrijf om te bouwen tot zorgboerderij voor ex-verslaafden. Hij was een paar jaar geleden gestopt met boeren, werkte met enige tegenzin op een kantoor en komt in die periode toevallig in contact met NovaFarm. Na een bezoek aan een andere zorgboerderij neemt hij een resoluut besluit. Hij start zijn bedrijf weer op. Geen melkkoeien meer, maar kalveren, schapen, kippen en paarden. En dagelijks kan vanaf dat moment een groepje cliënten uit de verslavingszorg bij hem aan de slag. Van Uden: “De ene boer kiest voor schaalvergroting, de ander voor

verbreding. Ik hoor bij die verbreders. Zorg is een van de nieuwe takken op mijn bedrijf, maar het is zeker meer dan een bedrijfstak. Ik zie mensen opbloeien, ze krijgen weer wat zelfvertrouwen. Mooi om mee te maken.”

Kruiwagen

Na een kwartier gaat iedereen weer aan de slag. Peter loopt naar de jongveestal en veegt het middenpad schoon. Henk en Sonja sjouwen even later met een kruiwagen mest. En de anderen gaan verder met hun verklus.

Jos Lomans kijkt tevreden toe. Hij is medewerker van NovaFarm en op zes zorgboerderijen verantwoordelijk voor de intake en begeleiding van de cliënten. Lomans werkt al zo'n twintig jaar in de verslavingszorg, waarvan de laatste drie jaar op zorgboerderijen. “In het gangbare hulpverleningscircuit worden de cliënten aangesproken op de mislukkingen in hun leven. Het is praten, praten en nog eens praten. Op deze boerderij gaan mensen

gewoon aan het werk. De boer is geen therapeut, hij spreekt zijn hulpboeren aan op hun eigen kwaliteiten. De cliënt doet positieve ervaringen op, ziet weer perspectief. De zorgboerderij heeft mijns inziens louter voordelen, voor vrijwel elke zorgvrager.”

Experiment

In 1999 begint Novadic-Kentron – een expertisecentrum op het terrein van hulpverlening aan verslaafden – met een experiment. De eerste NovaFarm Zorgboerderij wordt officieel geopend. De proef slaagt en binnen enkele jaren groeit het aantal aangesloten zorgboerderijen tot zestien (2006). Nooit hoeft er te worden gezocht naar agra-

riërs die hun bedrijf willen openstellen voor deze doelgroep. De aanmeldingen komen spontaan binnen. In verreweg de meeste gevallen gaat het om gemotiveerde ondernemers die bewust kiezen voor de combinatie van landbouw en zorg. Het is een lange weg om van een verslaving af te kicken en die weg kent een aantal fasen. Daarom kent NovaFarm ook verschillende soorten zorgboerderijen. Er is zelfs een bedrijf voor drugsverslaafden die nog actief gebruiken, de fase-nul boerderij. Lomans: “De enige afspraak is dat ze op die boerderij niet mogen gebruiken. Als ze die behoefte toch krijgen, vervoeren wij ze naar een plek waar ze kunnen en

mogen gebruiken. Die afspraak is schriftelijk vastgelegd. Maar nog nooit hebben we iemand weg hoeven brengen. Dat heeft alles te maken met de positieve ervaringen die op de boerderij worden opgedaan.”

Zorgvrager

In samenspraak tussen cliënt en hulpverlener zoekt NovaFarm een boerderij waar de zorgvrager het best tot zijn recht komt. Terwijl de een vooral zoekt naar een zinvolle dagbesteding wil de ander toewerken naar betaald werk. Elders in het land zijn nauwelijks zorgboerderijen voor deze doelgroep. Volgens Lomans is de crux dat bij NovaFarm een helder onderscheid wordt gemaakt tussen de agrarische onderneming en de hulpverlening. “Wij zijn verantwoordelijk voor de hulpverlening en het vervoer, de boer is verantwoordelijk voor de bedrijfsvoering. Wij gaan niet op elkaars stoel zitten. Die heldere rolverdeling leidt tot een succesvolle samenwerking.”

Aan het eind van de middag staat er een afscheid op het programma. Na ruim drie maanden op deze boerderij gewerkt te hebben, zet Peter een volgende stap in zijn leven. Hij krijgt een officieel certificaat, er wordt gespeecht. Het wordt een emotioneel samenzijn.

Project

Inrichting van zorgboerderijen voor de doelgroep (ex-)verslaafden

Locatie

Diverse locaties in de provincie Noord-Brabant

Betrokken partijen

NovaFarm Zorgboerderij, onderdeel van Novadic-Kentron, en zelfstandige agrarische ondernemers

Resultaat

Bouw verblijfsruimten, aanschaf gereedschap, deskundigheidsbevordering agrariërs

Meer informatie

www.novadic-kentron.nl

Plezier in klussen

Pieter van Uden, zorgboer in Berlicum: “Op mijn boerderij is altijd wat te doen. Voeren, vegen, verven; ik hoef nooit te zoeken naar klussen. Iedereen kan hier doen wat bij hem of haar past. Daardoor krijgen ze er plezier in om te werken.”

*Jos Lomans:
“De boer is geen therapeut, hij spreekt zijn hulpboeren aan op hun eigen kwaliteiten.”*

Hop van eigen bodem

Hop werd in Nederland al jaren niet meer geteeld. Toch wilde Gulpener Bierbrouwerij bier maken met behulp van hop uit eigen omgeving. De bierbrouwer neemt een moedig besluit. Op het nabijgelegen fruitteeltbedrijf van de familie Wouters uit Reijmerstok blijken de juiste machines al in de schuur te staan.

‘Hier groeit hop voor de Gulpener Bierbrouwerij’, is te lezen op een groot bord langs de weg van Reijmerstok naar Gulpen. Achter het bord zijn palen en draden zichtbaar waarlangs de hop later in het voorjaar gaat groeien. Een prachtige plek, gelegen op een helling in het heuvellandschap. De Zuid-Limburgse brouwer streeft ernaar al zijn ingrediënten uit de eigen streek te betrekken. De gerst werd al geteeld door diverse boeren in de omgeving, maar hop moest

nog worden geïmporteerd uit België, Duitsland of Tsjechië. Hoog tijd om daar iets aan te doen. In zijn zoektocht naar een geschikt bedrijf komt de brouwerij bij de onderneming van de familie Wouters terecht, een grootschalig fruitteeltbedrijf met wat akkerbouw. In alle opzichten is hier sprake van een voltreffer. Een oom werkt bij Gulpener, de boerderij ligt vlakbij en bovendien: op het bedrijf wordt al gerst geteeld voor de bierbrouwer.

Het bedrijf beschikt over enkele percelen die uitstekend geschikt zijn voor de hopteelt. Tot slot, niet onbelangrijk, in de schuur staan machines – normaal gesproken gebruikt voor de fruitteelt – die ook voor de teelt van hop prima geschikt zijn. Roger Wouters, zijn vader en oom zien het experiment van Gulpener wel zitten.

En zo plant Roger Wouters in 1997 een klein proefveld van 0,3 hectare vol met hop. Hop kweken is nog

een hele kunst, zo blijkt. Wouters gaat daarom een paar dagen in de leer bij een hopkweker in Poperinge aan de Belgische kust. In die plaats wordt de Limburgse hop straks ook verwerkt.

Woekeren

In maart lopen de hopplanten uit. Na een week of drie moet de plant echter tot op de grond worden afgesneden. Die actie voorkomt dat de plant gaat woekeren. Ook wordt de kans kleiner dat allerlei ziektes de kop opsteken.

De rank die vervolgens uitgroeit, wordt aan de draad gebonden die op 4 meter hoogte tussen palen is gespannen. Op een warme, vochtige dag kan de plant wel 10 centimeter per dag groeien. Eind juli stopt de plant acuut met groeien en begint de bloei. De ranken zitten dan van boven tot onder vol met 'hopbellen'.

De resultaten van het proefveldje zijn positief. De kwaliteit is uitste-

kend. De hop bevat een prima gehalte aan alfazuur, de stof die het bier zijn typisch bittere smaak geeft. Kortom, het experiment is geslaagd. En dat is reden voor brouwer en teler om enkele jaren later nog eens 1,1 hectare hop neer te zetten, een investering die mede door de Europese Unie is betaald.

Wouters vindt het leuk om met een nieuw gewas te experimenteren. Wat tegenvalt, is de hoeveelheid werk. "We zijn te kleinschalig om speciale bind- en oogstmachines aan te schaffen, dus dat werk moet allemaal met de hand gebeuren. Bovendien valt de arbeidspiek vrijwel samen met de appeloogst, en dan is het hier razend druk. Maar we kunnen het nu zo plannen dat we de hop oogsten net voordat de appelpruik begint."

De oogst gaat naar Poperinge, waar de hopbellen van de ranken worden gescheiden, gedroogd en tot pellets verwerkt. Deze gaan weer terug naar de brouwerij in Gulpen.

Voor de arbeidsintensieve hopoogst hebben Wouters en de brouwer overigens een feestelijke oplossing bedacht. Elk jaar roepen ze het tweede weekeinde van september uit tot oogstfeest. Naast het proefveld komt dan een grote tent te staan. Op zaterdag komen de zakelijke klanten van de brouwerij (onder andere caféhouders) op bezoek voor een wandeling die eindigt bij het hopveld, met daarna een gezellige afsluiting in de tent.

Oogst

Zondags treedt het brouwerijpersoneel aan voor de oogst. Met een man of veertig worden de ranken van de draden losgemaakt, afgesneden, in kuubskisten gelegd en de koeling in gereden. Na gedane arbeid verzamelt het gezelschap zich in de feesttent om de resultaten van het vorige jaar te proeven. Altijd een mooi moment, zegt Wouters. "Dan wil het bier goed smaken!"

Project

Hopteelt in Zuid-Limburg

Locatie

Reijmerstok, gemeente Gulpen

Betrokken partijen

Maatschap Wouters, Gulpener Bierbrouwerij

Resultaat

1,4 ha hop

Meer informatie

www.gulpener.nl

Gebruik van Zuid-Limburgse hop is voor de brouwerij een principekwestie, vertelt Wil Hamers, brouwmeester bij Gulpener. "Wij kunnen een goed en controleerbaar verhaal vertellen over ons bier. Voor een kleine brouwerij is dat extra belangrijk. Gulpener brouwt Limburgs bier met Limburgse grondstoffen, en dan ook nog zo milieuvriendelijk mogelijk. Overigens is en blijft kwaliteit het belangrijkste criterium. Het moet wel lekker zijn en dat is ons bier natuurlijk!"

*Roger Wouters:
"Leuk om met een
nieuw gewas te
experimenteren."*

Inspirerend netwerk van melkveehouders

Een innovatief netwerk waarin melkveehouders leren van melkveehouders. Dat is de kern van de Melkvee Academie. Inspiratie opdoen, plannen maken voor de toekomst, met oog voor de omgeving van het eigen bedrijf. Leren vanuit een vertrouwde omgeving, en vooral niet volgens het boekje.

In de zuivelwereld staat hij bekend als 'kennisversneller'. Catharinus Wierda – de initiatiefnemer en projectleider van de Melkvee Academie – vindt dat wel een mooie term. “Er ligt een enorme hoeveelheid kennis op de plank. Op agrarische scholen, in wetenschappelijke rapporten, in de hoofden van melkveehouders. Bij de Melkvee Academie gaat het erom die kennis versneld onder boeren te verspreiden. Het is mijn rol dat proces zo efficiënt mogelijk te laten gebeuren.”

Het zuivelbeleid gaat op de schop, de markt verandert. De blijvers in de melkveehouderij zoeken een nieuw perspectief. De Melkvee Academie steunt boeren bij hun zoektocht. Bijvoorbeeld door de opzet van een virtuele kennisbank en via zogeheten melkveecafés en werkplaatsen. En ook door melkveehouders in contact te brengen met ondernemers uit andere sectoren. Op een andere manier en nooit volgens het boekje.

Praktijk als leerschool

Roger Schneiders, melkveehouder in Ubachsberg (Limburg): “Op de bijeenkomsten van de Melkvee Academie kom ik collega’s tegen die nog echt perspectief zien in de melkveehouderij. Weinig twijfelaars of klagers; ik ontmoet daar de blijvers die hun bedrijf verder willen ontwikkelen. Elke melkveehouder is op zoek naar de beste uitgangspositie. Daarbij kun je veel leren van collega-boeren. De praktijk is de beste leerschool.”

Wie met Wierda praat, hoort vooral een verhaal over leren, over een creatieve, eigentijdse manier van kennis vergaren. In zijn ogen is de in januari 2005 opgerichte Melkvee Academie in essentie een netwerk waarin melkveehouders leren van melkveehouders. “Ons motto is: ‘vanuit het vertrouwde vernieuwen’. Wij creëren een vertrouwde basis van waaruit ondernemers op een laagdrempelige wijze aan het denken worden gezet. Vervolgens bieden wij verdere verdieping en inspiratie, gericht op vernieuwing en ondernemerschap. Wij prikkelen, dagen uit, zetten deelnemers aan het werk.”

Naamsbekendheid

De Melkvee Academie kent inmiddels ruim zevenhonderd actieve deelnemers. Bijna tweeduizend melkveehouders hebben kenbaar gemaakt geïnteresseerd te zijn. Wierda: “Onze naamsbekendheid is groot. In anderhalf jaar tijd hebben we tien procent van de Nederlandse melkveehouders

bereikt. Dat vind ik een grote prestatie.” De deelnemers krijgen toegang tot een scala van netwerkfaciliteiten en leeractiviteiten. De digitale kennisbank zorgt er bijvoorbeeld voor dat kennis onder de aangesloten leden snel wordt uitgewisseld. Vragenstellers worden via Internet gekoppeld aan collega’s die antwoord kunnen geven op de betreffende vraag.

De academie organiseert ook zogeheten masterclasses. Hier komen melkveehouders in contact met specialisten en topondernemers uit andere economische sectoren. “Dat doen we heel bewust,” zegt Wierda. “Door communicatie met niet-melkveehouders krijgen onze deelnemers een bredere oriëntatie. Hun wordt een spiegel voorgehouden en dat leidt ertoe dat zij actief op zoek gaan naar antwoord op hun eigen vragen.”

Elke deelnemer kiest zijn eigen leerroute in de academie. Ruim

twintig kennismakelaars wijzen hun daarbij de weg. Dit zijn melkveehouders die op freelance basis bemiddelen tussen vraag en aanbod. De Friese veehouder Minne Holtrop is een van hen. “Als kennismakelaar organiseer ik melkveecafés, en ik probeer daar weer onze werkplaatsen en thematrajecten aan de man te brengen. Boeren kiezen hun eigen leerweg, op basis van hun eigen vragen, hun eigen bedrijfs-situatie. Leren op maat dus.”

Terug naar Catharinus Wierda. Hij constateert dat de melkveehouderij langzaam maar zeker zijn eigen broek moet ophouden. De inkomensondersteuning zal verdwijnen. “Voor boeren betekent dat een enorme verandering. De bescherming valt weg en iedere ondernemer moet bepalen in welke richting hij verder gaat. Groeien? Verbreden? Samenwerken? Ik vind het terecht dat de Europese Unie via ondersteuning van de Melkvee Academie boeren daarbij een handje helpt.”

Project

Oprichting, opbouw en doorontwikkeling Melkvee Academie

Locatie

Heel Nederland

Betrokken partijen

Melkveeouders, Wageningen Universiteit, LTO Nederland, kennisinstellingen, agrarisch bedrijfsleven

Resultaat

Circa tien procent van Nederlandse melkveeouders is bereikt, organisatie van groot aantal netwerk-faciliteiten en leeractiviteiten

Meer informatie

www.melkveeacademie.nl

*Catharinus Wierda:
“Ons devies is: leren
op maat.”*

De Melkvee Academie is overigens geen concurrent van bestaande landbouworganisaties of kennisinstellingen. Integendeel. De academie zoekt samenwerking. Dat lukt steeds beter. Wierda: “Wij willen verbinden, tussen boeren onderling maar ook tussen de Melkvee Academie en de bestaande kennisinfrastructuur. Dat levert af en toe wat weerstand op. Dat is logisch, want mensen en organisaties die vernieuwen, krijgen niet altijd applaus.”

Colofon

Deze uitgave is gemaakt in opdracht van het Regiebureau POP. Het Regiebureau ondersteunt Rijk en provincies bij de realisatie van het Plattelandsontwikkelingsprogramma Nederland (POP). Dit programma wordt uitgevoerd met Europese financiering. In deze uitgave staan vijftien succesvolle projecten centraal. Deze projecten zijn uitgevoerd in de periode 2000-2006.

Tekst

Citaat, Velp (m.m.v. Marjel Neeffjes)

Fotografie

Theo Tangelder, Doetinchem

Vormgeving

Henk-Jan Panneman, Arnhem

Productie

Citaat, Velp

Opdrachtgever

Regiebureau POP, www.regiebureau-pop.nl

Leden van het Comité van Toezicht

Besluiten over het POP-Nederland worden genomen door het Comité van Toezicht. Leden van het comité zijn:

- dhr. dr. C.P. Veerman, minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (voorzitter);
- mw. A. Edelenbosch, gedeputeerde van de provincie Drenthe, daartoe aangewezen door de provincies Groningen, Fryslân en Drenthe;
- dhr. P. Jansen, gedeputeerde van de provincie Overijssel, daartoe aangewezen door de provincies Overijssel en Gelderland;
- dhr. L.E. van der Sar, gedeputeerde van de provincie Zuid-Holland, daartoe aangewezen door de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht;
- dhr. G. Driessen, gedeputeerde van de provincie Limburg, daartoe aangewezen door de provincies Zeeland, Noord-Brabant en Limburg;
- dhr. prof. dr. A.N. van der Zande, directeur-generaal van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit;
- mevr. ir. I.M. Bakker, directeur-generaal van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu;
- dhr. dr. P. Tarno, vertegenwoordiger Europese Commissie;
- dhr. ir. J.A.W.H.M. Zwetsloot, hoofd Regiebureau POP (secretaris).

